

nghệ thuật

18

tháng 2 - 1966

VIÊN LINH

*PHÊ BÌNH
TẬP TRUYỆN DÀI*

ĐÊM TÓC RỐI

của

DƯƠNG NGHIỄM MẬU



Phê bình
truyện dài
"Đêm tóc rối" của
Dương Nghiễm Mậu

Viên Linh

**Phê bình
truyện dài "Đêm tóc rối"
của Dương Nghiễm Mậu**

Viên Linh

Bìa: *Đặng Giao & M.C.P*
Nguồn: *Thư viện Tiểu Lùn*

**Phê bình truyện dài
"Đêm tóc rối" của
Dương Nghiễm Mậu**

VIÊN LINH

**Tuần báo NGHỆ THUẬT
số 18 * 12-19/2/1966**

Trước hết là tóm lược 12 chương của Đêm Tóc Rối.

1

Mở đầu cuốn sách là một cuộc chia tay giữa những người bạn trong một căn nhà chật hẹp, nơi cư ngụ của vợ chồng Thục. Họ quyết định nhận gánh một trách nhiệm lớn, nhưng trong ba người, Thục phải ở lại vì vợ con, Lễ ở lại không vì một lý do nào, gây hiểu lầm với

Khang. Khang chửi bạn là hèn nhát, đã ở lại để ôm lấy một con đĩ già. Con đĩ già ở đây là Mỹ Lien, một người đàn bà trên 30 tuổi, chồng làm thủy thủ đi suốt năm suốt tháng vì vậy mù bắt tình với Lễ.

Sau khi chia tay, Lễ dùng xe buýt ra chợ Cũ ăn cháo, ra Point des Blagueus uống bia và chợt nhớ đến người nhân tình luống tuổi, anh đến làm tình với mù và ngủ đêm ở nhà mù. Sang hôm sau trở về căn gác mượn, anh gặp đứa em cùng là sinh viên như anh, nó xin tiền đi chơi. Lễ nằm lại nhà, nhớ lại một đoạn quá khứ: bị đuổi khỏi trường vì số đào hoa, vì cự tuyệt với một nữ giao sư tên Trinh - sau cô này yêu ông hiệu trưởng. Anh cũng nhớ đến những người bạn đã đi lính, như Khanh, hai vợ chồng người chú v.v.. Anh bâng khuâng nhiều điều, ý nghĩ dày vò trong đầu óc...

Trong chương 1, ngoài nhân vật Lễ - xưng tôi - còn 6 nhân vật xuất hiện có đối thoại: Khang, vợ chồng Thục, Liên, Thanh, Trinh. Nhân vật quá khứ: Quyên.

2

Đám cưới Khánh được cử hành tại nhà riêng. Nơi đây mọi người sống với cái vui ồn ào và kịch cỡm bình thường như bất cứ một đám cưới nào. Kẻ này tra vấn người nọ về cuộc sống ái tình. Khuôn mặt Khang ám ảnh Lễ, Lễ hồi tưởng đám cưới của Quyên, người tình đã mất. Nửa đêm say rượu, đi tìm chỗ ngủ, Lễ rơi vào một căn phòng nhỏ. Sáng hôm sau, Chàng đối diện một cô gái thanh sang, ngồi trên xe lăn, di chuyển ở trên

xe. Đó là Phượng, mà lúc bây giờ Lễ mới biết là em gái Khanh. Nhân vật đối thoại trong chương này. 6. Nhân vật quá khứ: Quyên, Khang.

3

Mụ Liên lên căn gác của Lễ làm ái tình trong sự kinh tởm của người đàn ông. Thục đến bảo Lễ phải kiểm việc làm, để thay cái không khí của những rạp chớp bóng thường trực và đường phố, căn gác ẩm hẹp. Trong cơn bệnh dài, Lễ sợ hãi thói quen của đời sống cô đơn, và anh đã giơ tay về phía người đàn bà anh kinh tởm để cầu cứu: “Đừng bỏ tôi, ở lại với tôi”.

Nhân vật đối thoại: 3. Nhân vật quá khứ: Quyên.

4

Mụ Liên dọn nhà, với đứa con nhỏ đến ở với Lễ. Thục nổi giận kiếm cho Lễ một chỗ dạy học ở Biên Hòa, để cắt đứt cuộc sống của bạn. Lễ gặp ông Lịch, một nhà giáo nghiện hút và lấy sự nghiện hút làm thú hào khí của một thế hệ nợ nần. Tới nhà Phượng, đẩy xe cho nàng ra khu vườn êm mát, Lễ thao thức một quá khứ trong đẹp đã mất.

Nhân vật đối thoại: 5. Nhân vật quá khứ: Quyên.

5

Ông Tiến, chồng mẹ Liên trở về vì con tàu biển của ông phải nằm ụ. Lễ cũng nghỉ dạy một tuần về, và hai người đàn ông gặp nhau. Uống rượu, nói tục với nhau.

Nhân vật đối thoại: 3. Nhân vật quá khứ: Quyên.

6

Lễ về thăm hai gia đình : vợ chồng Thục, chú thím. Ở đây, con người lòng bông thềm khát một nếp sống giản dị. Anh nhớ lại: anh đã quên mất những thú

vui giản dị, quên mất cả ngày giỗ bố. Đời sống khác được nói đến: văn chương và hành động: đời sống của bạn bè anh. Cũng lúc này, ở một quán nước, một tên ma cô dẫn đến cho Lễ một gái điếm, trán còn mịn lông tơ, và bảo: nữ sinh đấy, mới cắt chỉ tức thì. Lễ nghĩ đến chiến tranh. Đến sự tan nát dĩ vãng, tuổi trẻ.

Nhân vật đối thoại: 6. Nhân vật quá khứ: Quyên.

7

Lễ đến thăm Phượng, cô gái thanh khiết mộng tưởng tàn tật, vui đùa trong khu vườn mát, có hoa trái, cỏ cây, ao ước được tới một nơi thật xa. « Ở một nơi

thật xa không ai tới ». Hai người nói về một mối tình. Đêm đến về nhà, Lễ làm tình với mụ Liên trên căn gác, trong khi chồng ngủ say ở dưới nhà. Anh đọc lại một lá thư viết cho Quyên, nhân vật quá khứ, lá thư không được gửi đi. Anh chẳng còn nước mắt để khóc. Dù khóc cho anh. Buổi chiều Nghiêm lại nhờ Lễ chỉ cho một tiệm hút. Một con chó đang thiếu thuốc.

Nhân vật quá khứ: Quyên

S

Nhân vật Lịch, một nhà trí thức cách mạng quá thời, được giới thiệu đầy đủ trong chương này.

Nghiêm dẫn Lễ đến nhà Thi, làm việc cho ông Rô-Be, chủ một đồn điền cao su trên Dầu Tiếng ở trong một cư xá gần đường Gia Long. Con chó Lulu được giới thiệu như ông Rô-Be, là bạn và là chồng của mẹ vợ lão. Lão nghiện, khiến con chó cũng nghiện, Lão vắng Saigon phải để con chó lại và giao cho Thi nhiệm vụ dẫn chó đi hút. Nhưng cái ổ mọi khi đã bị bỏ, mà Thi không tìm được một ổ nào khác nên anh ta lo cuống, vì nếu nó chết, anh ta sẽ đói. Mỗi lần cho chó hút, Thi trả 200. và ông Lịch rất lấy làm bằng lòng có người khách sộp.

Nhân vật quá khứ: Ông Lịch.

8 bis

Lễ đi thăm đứa em bỏ sống côì cút trong lưu xá Thiên Chúa Giáo, nhưng không gặp. Khi về, ngồi ở một quán nước góc đường, anh thành linh gặp Quyên đi với chồng: Linh. Ba người nói chuyện vui vẻ, nhưng cặp tình nhân dẫu kín nỗi buồn. Về thăm vợ chồng Thục để bàn đến một hiện tại. Có lúc cũng phải chọn một nô lệ, có gì tuyệt đối đâu, mỗi người đều tâm thường - Và bàn về ông Lịch, một quá khứ hư hỏng. Nửa đường đi, Lễ bị ông Tiến đánh chảy máu mồm vì ông ta đã biết anh ân ái với vợ ông. Lễ về nhà Phượng, tìm một an ủi thơ ngây trong sáng và nghĩ: “Việc làm của ông Tiến làm tôi dễ chịu hơn”.

Nhân vật quá khứ: Tôi: Lễ.



Trước khi rời Saigon lên ở Biên Hòa, tại ngôi trường đã dành cho Lễ một chỗ dạy, anh thầm nhủ phải dứt khoát: “Tôi vẫn nhủ thầm phải dứt khoát, nhưng tôi chẳng dứt khoát được gì”. Người khác nghĩ rằng có ngày Lễ có thể tự tử với nếp sống của anh. Nhưng Lễ biết mình không thể chết được. Trong khi ở nhà Thục, mẹ Liên tới tả tìm đến, cần đến Lễ, vì chồng mẹ đã cướp đứa con, bỏ mẹ. Mẹ cho Lễ hay: mẹ đã mang thai với anh Lễ không nhận: “Đã chắc gì con tôi ?” Tuy nhiên, khi mẹ đi rồi, anh băn khoăn: “Nhưng nếu là con tôi?”

Lễ còn gặp Khánh cùng vợ và các em đi ăn kem. Khánh sung sướng với một

đời sống bình thường giản dị. Phượng và Lễ: người này trở thành hy vọng của người kia.

Nhân vật quá khứ : mụ Liên

10

Một hôm vào lớp dạy, Lễ lấy làm ngạc nhiên chỉ còn độ 5 học trò. Người ta kêu anh là hay la cà quán rượu lề đường, đi chơi với học trò, mất tư cách. Ông hiệu trưởng khuyên Lễ hãy che giấu bớt - ai cũng bê bối - chỉ khác là biết cách che giấu cái bê bối đi mà thôi. Rồi ông đưa Lễ về Saigon bảo là xem mặt một cô, được thì lấy làm vợ. Đó lại là Trinh, đồng nghiệp cũ, nhân tình cũ Lễ được tin Khang đã

ở tù, sau khi bị bắt khi vượt biên giới Cam Bốt. Về nhà Phượng, Lễ rung động muốn hôn người con gái lúc nào cùng ngồi dính trên chiếc xe lăn. Nhưng anh không tỏ tình. Anh đã trả lời Phượng: Bây giờ anh không yêu ai cả Lễ đi chơi điếm sau đó. Mọi người nghĩ anh sắp trở lại bình thường.

Nhân vật quá khứ: Phượng.

11

Và ngay đêm đó, Phượng chết. Cô bé rời chiếc xe lăn, leo lên bờ giếng để ngã xuống. Lần đầu trên Lễ khóc trước mặt mọi người. Lễ tự hỏi: Tôi hỏng? Tại tôi hết sao?

Sau đám táng, vợ Khánh hỏi Lễ: “Phải anh yêu Phượng không?” Lễ gật đầu, và được nàng trao cho một tập nhật ký của Phượng .

Nhân vật quá khứ: Phượng.

12

Trong trang cuối của nhật ký, Phượng viết : “Nếu anh ấy biết mình suốt đời không bao giờ đứng lên được khỏi chiếc xe? Có ai yêu một người không có chân? Chiến Tranh ! Tuổi Thơ ! Chiến Tranh ! Nếu không có chiến tranh ! Nếu mình đứng lên và bước đi ?” Và Lễ nghĩ: Phượng đã chết vì tôi. Tôi đã giết Phượng.

Lễ dự định sẽ đón cậu em trai về sống chung, dự định lấy vợ. Trong một lúc nói chuyện với Thục, Lễ được biết ông Lịch làm mật vụ, nhưng anh cho rằng ông ta là một người ngay thẳng. Anh muốn tìm một giá trị mới để phán xét. Anh cũng được tin mẹ Liên chết vì đẻ non. Mừng vì một bào thai không thừa nhận đã chết sớm. Buổi chiều sau khi chứng kiến một vụ tự tử, anh gặp Quyên một mình ngoài đường và đưa Quyên về Quyên, hôn nhẹ lên má anh như một đứa em. Anh hôn lên bàn tay Quyên ngoan ngoãn trong sạch. Về nhà Thục, gặp lại các bạn cũ. Họ quây quần bên nhau trong khi Lễ say, nằm thiếp. Câu kết: "Mỗi kẻ ôm lấy mình trong đêm".

Nhân vật quá khứ: cái bào thai.

* * *

Trên đây là bản tóm lược 12 chương, thật ra là 13 chương nếu không có chương 8 bis trong cuốn truyện dày 220 trang của Dương Nghiễm Mậu. Đêm Tóc Rối trước khi được nhà Thời Mới - do Võ Phiến điều khiển xuất bản, đã từng được đăng từng kỳ trên tập san Văn. Đây là tác phẩm thứ tư của một nhà văn trẻ, sau Cũng Đành (Văn Nghệ) Gia Tài Người Mẹ (Văn Nghệ) Đêm (Giao Điểm). Sách in chữ véronèse, và như bất cứ một tác phẩm nào của nhà Thời Mới, đều được trình bày dưới một khuôn khổ và một bộ mặt. Một bộ mặt xấu. Tôi có thể nói rằng chúng ta, ở Việt Nam, chưa có một họa sĩ nào biết trình bày một cái bìa sách. Bởi vậy bài viết không nói đến phần mỹ thuật của tác phẩm.

Trong phần lược thuật, tôi gọi “nhân vật quá khứ” những người bị thanh toán, những người đã bị vượt qua. Quyên, người yêu của tác giả, bị thanh toán nhiều nhất, và sau mỗi lần, nàng lại ngóc đầu dậy, như một thứ Phạm Nhan chặt đầu này mọc đầu khác. Nhân vật quá khứ cũng được hiểu như là một nỗi ám ảnh của tác giả. Lối viết trong Đêm Tóc Rối là lối viết ba thì, có quá khứ, hiện tại và tương lai cùng một lúc Nhân vật của Dương Nghiễm Mậu là những người trẻ tuổi bị đè nặng bởi quá khứ về mặt tinh thần và bởi tương lai về mặt trách nhiệm. Một hồi người ta gọi những sáng tác loại này là phóng túng nổi loạn cộc cằn. Thật sự ra đó là những ý nghĩ, nếp sống dần vật và sáng suốt nhất mà người ta có thể có được. Hình dung bằng một cách nào đó, phải thấy rằng nhân vật của Dương Nghiễm Mậu là người tù giam

lông. Trong lúc bước đi, anh nghĩ chắc chắn rằng ở đầu đằng kia con đường có một bức tường, phía sau anh nhất định không thể quay trở lại và hai bên tả hữu anh là hai cánh che, anh là con ngựa đi một đường thẳng. “Tôi lạnh lùng trước gương mặt lỗ lã của một thời đại mà chừng như mọi người đều biết mình lỗ bịch, đều làm hể, và nó khởi từ một vô vọng án ngữ phía đi tới của mọi người” (trang 40). Kẻ bị giam lỏng sống trong một không gian không thể vượt qua, và do đó luôn luôn anh muốn tới một miền nào đó không phải ở đây :

“Anh có thích tới một nơi thật xa không ?”

“Thích chứ, nhưng làm sao được theo ý thích...” (trang 86)

Tôi cho rằng nhân vật Phượng là

một bề của nhân vật hai bề: Lễ. Phượng bị cụt cả hai chân, suốt ngày phải ngồi, di chuyển trên chiếc xe lăn. Nhưng mà Lễ cũng tàn tật như Phương. Ở một khía cạnh nào đó. Nhân vật tàn tật không phải chỉ ước ao được tới một nơi nào đó, như cô bé Phượng ước ao "tới một nơi thật xa không ai tới chung quanh có núi và rừng cây xanh, một vùng thung lũng với những đồi thấp, những ngọn đồi có cỏ cao và hoa dại, những thứ hoa không tên gọi, đơn giản nhưng kỳ lạ. Những chim muông hiền lành, em sẽ thung thăng trong đó, trong đó mãi, không ai quan tâm đến mình... nhưng chắc không bao giờ em tới được đó, vì chắc xa lắm".

Lễ cũng muốn đi tới một nơi xa, nhưng Lễ cũng như người tàn tật, không thể đi được. Lễ không tàn tật thật sự, song anh là kẻ tình nguyện ở lại chỗ này.

Khang đi, những người khác đi. Lễ ở lại. “Làm một cái gì sao không làm ở đây mà phải đi mới làm được” (tr 6) Chọn một chỗ khác, đó không phải là ý Lễ. Anh muốn chọn chính chỗ này, nơi vây bọc, nơi giam lỏng. Như thế không phải là tự đâm đầu vào cái cùm, song nó chọn lựa. Tự mình chọn lấy một đấu trường. Có thể là anh thua, anh lầm, song ít nhất anh còn được một cái gì hào hùng, can đảm: “Tôi không thấy sự hào hùng nào nữa...” (tr 6) Anh chọn như thế là anh muốn bay lên, vượt lên cao, ít nhất là vượt lên trên anh. Ít nhất là vượt anh.

Nói như vậy là chính tôi làm đối tượng. Và tôi chọn chính tôi phải vượt tôi. Vậy tôi cô độc đến ngần nào để không chọn được một cái đích ở ngoài mình? Ở tình yêu, ở lý tưởng, ở cách mạng, ở kẻ đồng ngũ? Lễ đã xác nhận, Lễ nghi

ngờ tất cả. Lễ không chọn được một lối ra nào, một đối tượng nào. “Những ai còn lấy đối tượng là người khác thì còn khổ còn hục hặc, bất mãn. Ở trong hoàn cảnh như hiện nay, phải lấy đối tượng là mình, chính mình...” (trang 72).

Vậy tất cả những hành động của Lễ không vì một ai khác. Cái gọi là cuộc sống xung quanh không tác động chuyển hướng nào tới Lễ cả. Như sóng và một con tàu đang chạy tới cái đích của nó. Thái độ của Dương Nghiễm Mậu là từ chối tất cả chấp nhận mình. Từ chối cuộc sống người khác là chấp nhận cho mình một đấu trường. Từ chối người khác làm đối tượng là chọn mình làm kẻ giao đấu. Trên cái đấu trường vắng lặng đó, kẻ thượng đài đánh với mình Hồn là một “duo”. Và trên đài, hăn cũng phán xét lấy, vậy hăn là một “trio”. Hăn chiến

đấu với mình và tự phân xử

$$A = A' = A''$$

Nghĩa là cuộc chiến đấu ấy là đồng đẳng, trường kỳ, không có kẻ thắng.

*

Tuy nhiên, cũng bằng so sánh ấy, có một kết quả khác: «ai thắng thì cũng là mình, vì “”mỗi kẻ tự chia mình ra, phân mình ra (tr. 71). Những phân tử này và phân tử khác, và sẽ hợp lại trong một số nguyên. Vì thế mà Dương Nghiễm Mậu là người tù giam lỏng, nhưng chính anh giam anh. Phần này của con người Lễ trì kéo phần kia. Do đó mà tôi nghĩ. Đêm Tóc Rối có nhiều nhân vật, song tất cả những nhân vật ấy chỉ là một nhân vật. Trong Đêm Tóc Rối có ba thì, quá khứ, hiện tại, tương lai, song tất cả những thì

ấy chỉ là một thì. Nhân vật trên nhân vật, thời gian trên thời gian: đó là tư tưởng không ngừng về cảnh tượng biến chuyển.

Tất cả những gì gọi là quá khứ đều luôn luôn có mặt trong tác phẩm. Tất cả những người nói đến đều luôn luôn ở trong một đầu óc. Một điểm, tôi đồng ý với một nhà tiểu thuyết mới, mà tôi không nhớ tên khi đặt cho các nhân vật của ông cùng một tên: Mới đây, trong một truyện ngắn đã đăng trên mặt báo này, Dương Nghiễm Mậu cũng đặt cho bốn nhân vật của ông, bằng cùng một tên: Phương.

✱

“Bây giờ tôi ngồi trong bóng tối nơi chiếc ghế một quá khứ và tôi nguyên rủa” (tr 140).

Lẽ sống không một gia đình. “Bố tôi đã chết trong chiến tranh. Mẹ tôi đã chết trong chiến tranh. Tôi không nhà cửa. Không quê hương. Không được hưởng lời răn dạy, tôi bị phản bội” (tr 191). Những lời ấy luôn luôn có trên môi người trẻ tuổi. Anh sinh ra trong phá hoại, anh trưởng thành trong đổ nát, và anh phải sống, phải suy tưởng, phải xây dựng. Khi đọc Dương Nghiễm Mậu, cũng như đọc thơ văn của bạn bè, tôi nhận ra chúng tôi không có một thời thơ ấu, không có những yêu thương. Chúng tôi không có tình yêu. Sống phải được yêu mến, phải được vui chơi, phải được tin tưởng. Chúng tôi không có gì hết. Mở mắt là đô hộ, biết đi thấy đồn bót dây thép gai, biết đọc thấy nghi ngờ, biết yêu thấy tội lỗi đi điếm. Biết ngưỡng mộ đã mất cha, hay mẹ, hay anh em. Chúng tôi sống trong

sự lật ngược Vì thế, Lễ kêu: “tôi bị phản bội”. “Không quê hương”.

“Chiến tranh hai chục năm, tôi nhìn rõ những khác biệt giữa chúng tôi và các cậu. Chúng tôi còn có cái tình người trong sáng do nếp sống, tập quán, luân lý, trật tự bảo vệ liêm sỉ, lương tâm, các cậu phá cả, các cậu bất nhân dã man, tàn bạo từ trong tâm hồn... Sao bây giờ tôi thấy các cậu khổ quá, và làm cho mình khổ thêm”. (tr. 130) Vậy là ngồi vào trong bóng tối, nơi chiếc ghế một quá khứ mà nguyên rửa. Ngồi vào đó là chết. Là một cái tử thi. Người nói câu đó là người già. “Trong một chiếc ghế như thế này, chiếc ghế ấy xanh hay trắng. Anh hãy ngồi vào chiếc ghế này: Chiếc ghế màu đỏ, hoặc chiếc ghế này, chiếc ghế màu xanh” (tr.139). Nhưng mà xanh đỏ cũng như nhau, đó là chỗ của quá khứ tan

nát, chính nó làm hỏng tất cả. Bởi vậy: “Trên một lập luận nào đó, tôi hay cậu có không ăn cắp, ăn trộm, hiếp dâm, làm loạn không?... Chính ra bây giờ phải tìm ra một giá trị mới cho sự phán xét... một giá trị chẳng phải cho riêng tôi hay cậu... Bây giờ là phá, cho những con bệnh uống độc dược...” (tr. 207)

“Cả bọn mình ở vào cái thế hệ bị hy sinh”. (tr. 204)

✱

“Sự thực, một khuôn mặt hạnh phúc cư ngụ nơi nào?” (211).

Lẽ bị phản bội vì hạnh phúc. Đương nhiên anh phải được sống trong hạnh phúc, nhưng hạnh phúc ấy không đến với một con người phân tán, tự phân,

tự chia, một con người bất toàn. Những nhân vật trong Đêm Tóc Rối đều bất toàn. Hợp lại thành một bất toàn lớn. Con người bất toàn sống không một chấp nhận của hạnh phúc, và sống để không chấp nhận nổi cả chính mình. Lẽ không bao giờ nhìn thấy mình đầy đủ. Khi bị kẻ khác nguyên rủa, Lẽ thấy đúng. Tự thấy là mình đáng bị nguyên rủa. “Ai chửi tôi, tôi chịu vì tôi nhìn rõ tôi...” (tr 141) Ngoại tình với mụ Liên, bị chồng mụ đón đường đâm sừng mặt, Lẽ bình thản “Việc làm của ông Tiến làm tôi dễ chịu hơn” (tr 133). Ít nhất Lẽ cũng có được một phản ứng trong cuộc sống chỉ có mình phản ứng và phán xét mình. Hành động ấy cho anh thấy anh đã đúng hay sai, còn hơn là anh không biết anh đang sống đúng hay sai: “Tôi ngờ ngay những nhận thức của tôi” (tr 41). “Tôi không có một nhà thờ. Tôi không có một

mái nhà. Tôi không có một thần tượng” (tr 39).

Tất cả những điều ấy không chỉ cho anh rõ hạnh phúc ở đâu. Một khuôn mặt hạnh phúc ở nơi nào. Có nhiều người được hạnh phúc, chắc chắn như thế, họ tìm thấy. Anh ao ước một, nhưng một đó ở nơi nào. Suy tưởng, tra vấn, giết chết từng phần trong con người mình, giết chết các nhân vật cạnh, đưa nó vào cái ghế xanh hay đỏ, trong quá khứ. Cho đến một bào thai mà anh có với mẹ Liên anh cũng giết, cũng cho nó vào quá khứ. Anh đi suốt từ đông sang xuân, quá khứ sang tương lai, và chỉ thấy những tử thi. Những cái đã mất, sẽ đã mất, Phượng chết. Mẹ Liên chết. Cái bào thai chết. Một kẻ lạ mặt tự tử chết ngoài bờ sông Sài Gòn (tr...) một xác chết đàn bà được vớt lên từ cầu Bình Lợi (tr 117). “Tôi

vẫn nhủ thâm phải dứt khoát, nhưng tôi chẳng dứt khoát được gì. Trong đầu tôi vẫn còn những ngày tháng cũ năm đó vô cùng tận những tử thi ngổ ngang chỉ chờ đợi thức dậy và sống, sống đau xót với thực tế rồi trống rỗng..." (139). "Tôi bỏ người nằm xuống và nghĩ: tôi sắp chết đây, tôi sắp chết như mọi người" (tr 44). Tuy nhiên tôi chấp nhận ở Dương Nghiễm Mậu một cái chết: "Anh như kẻ bị thắt cổ, bởi một giải lụa đào mềm mại, giải lụa đào anh yêu quý nâng niu giữ làm báu vật cho cuộc hành trình, nhưng giải lụa đó đã trở thành sợi dây thừng thắt lấy cổ treo anh lên cành cây khô, anh la hét, kêu gào trong cơn say vô vọng, anh đã đánh chết con người bình thản để lộ nguyên hình đứa trẻ thơ ngây dại..." (tr 50)

Chính đứa trẻ thơ ấy đã sống suốt cuốn truyện như ước vọng mỗi lúc một lớn.

*

Từ ước vọng mỗi lúc một lớn và thái độ từ chối mọi đối tượng, ước vọng ấy là thất vọng. Và nhân vật “trio” của Dương Nghiễm Mậu, mình làm đối tượng của mình và mình phán xét cả hai, sẽ sống mãi mãi như vậy. Cuộc chiến đấu ấy cho đến lúc cuối cùng, ở trang chót của cuốn Đêm Tóc Rối, vẫn chưa được kết thúc. Thái độ ấy cho thấy cuộc chiến sẽ không bao giờ chấm dứt, nghĩa là tuyệt vọng sẽ kéo dài cùng ước vọng. Không có sự thắng, cũng không có sự thua trong chính nhân vật, mà chỉ có nhân vật đuổi sức trước cuộc sống. Sự chia rẽ trong nhân vật không đi

đến một thỏa hiệp nào hết. Cuốn sách như thế có thể bị hiểu là một tuyệt vọng, là những trang giấy xám. Song như những tác phẩm ý thức, cuốn Đêm Tóc Rối xác định được một trạng thái ý thức của tác giả. Màu xám, cái chết, sự thua trong ấy Lễ sống không đưa đến một đầu hàng nào hết. Có những thái độ e ngại sự bi đát, song bi đát không phải là một bề của sự bỏ cuộc. Bi đát để thấy rằng con người sống không để đưa thân phận đến một cửa lạc thú - cũng có, và hẳn nhiên - nhưng là đưa con người đến một phục sinh. Nhân vật Lễ mệt mỏi, thở dốc như một xác chết, nhưng không có nghĩa là anh đã đầu hàng. Anh vẫn từ chối tất cả, nghĩa là anh tiếp tục để chiến đấu. Chiến đấu không có phút chót. Chiến đấu mãi mãi và vô cùng, Dương Nghiễm Mậu không nhận một phần thưởng nào. Không có phần thưởng nào Lễ khoan

tay lại. Phần thưởng là một giá trị nào đó được chấp nhận và được trao tặng trong phút cuối cùng. Phút cuối cùng không có trong Đêm Tóc Rối. Con người chiến đấu trông bắt tuyệt vọng nhưng chính vì thế mà hắn không thỏa hiệp, không thể chịu nhận là hắn thua. Như trẻ thơ, anh biến đổi mãi, biến đổi mãi để trở thành thù nghịch của cuộc sống. Do đó mà ở cuối, câu kết cuốn truyện là: “Mỗi kẻ ôm lấy mình trong đêm” (tr. 219), cho thấy Lễ vẫn là một khối đá không thể tròn. Nhận thức sự bi thảm, cuốn truyện bày ra một hạnh phúc xa vắng: Sự thật, một khuôn mặt hạnh phúc cư ngụ nơi nào? Như thế là soi sáng số phận của chúng ta. Soi sáng số phận ấy là chiến đấu, là ý thức, không phải là ngồi lại, là nằm im, là bất động, là để cho hạnh phúc cách biệt mãi không cách gì chinh phục được. Có thể như

thế, nhưng như thế đã là cho Lễ một ý nghĩa, cho sự sống, cuộc chinh phục đó, một ý nghĩa. Cuộc chinh phục thất bại, nhưng ít ra là đã có cuộc chinh phục ấy, đã có khao khát ấy, và không gì khiến nó có thể nhượng bộ.

✱

Trong Đêm Tóc Rối, tình yêu và chiến tranh lập lờ hiện ra không lúc nào ngừng. Các nhân vật luôn luôn thấp thoáng ở trước và sau những cánh màn ấy. Họ không nhiều hy vọng, không độ lượng mà cũng không dửng dưng. Họ bền bỉ và cần cù. Đức tính ấy, bền bỉ và cần cù, là đức tính văn chương của một tác giả.

✱

Người đọc không bàn về lối văn của Dương Nghiễm Mậu, cũng không muốn giải thích hay tìm hiểu những điều mà ông đã viết ra, nhưng muốn tìm tới, muốn xác định ý nghĩa tác phẩm đó. Mỗi người có thể giải thích và tìm hiểu một tác phẩm theo cách riêng của mình, cũng như có thể xác định ý nghĩa của nó. Dù vậy, những điều Mậu viết không nằm trong phạm vi Thẩm Mỹ của Văn Chương, nghĩa là không phục vụ cho một thị hiếu nào. Đó là một phiêu lưu của ngòi bút. Cái thể văn tùy bút ông dùng trong Đêm Tóc Rối là một thể văn trước hết từ chối những mô hình suy nghĩ, những hệ thống kiến trúc của tinh thần. Thể văn ấy là một cách để phiêu lưu, để dẫn mình đi đến tận cùng bất cứ

con đường nào. Tôi tưởng như tôi gần với Dương Nghiễm Mậu: viết để xem ở mỗi tận cùng là cái gì.

